

MARKÓ BÉLA (1951) Marosvásárhely

MARKÓ BÉLA

Testvérek között

Még éjfél után is fullasztó meleg volt negyedik emeleti panellakásunkban, a marosvásárhelyi Tudor Vladimirescu negyed szélén, 1989 júniusában. Ültem egy csütörtökről péntekre virradó éjszaka apró dolgozószobámban, tárva-nyitva volt az erkélyajtó, csak a tücsökciripelés ömlött be kintről folyamatosan, egyébként irdatlan sötétség volt az ablakon túl. Írni próbáltam, de nem nagyon ment. Egyszerre csak különös, ijesztő zajt hallottam az erkély felől, mintha egy nedves papucs plötytenne nagyokat a cementen, aztán már bent a szőnyegen is. A negyedik emeleten? Ki lehet, hasított belém a rémisztően neveltséges kérdés. Hiszen csak a falon vagy a levegőben, esetleg a mennyezságból érkezhetett valaki. Óvatosan felálltam, megkerültem az íróasztalt. Egy hatalmas béka ugrott egyet-egyed a narancssárga padlószőnyegen huppanva-püffenve, hál' istennek bogártól, madártól, békától nem irtózom – kígyótól igen! –, hirtelen ráterítettem a zsebkendőmet, megfogtam, alája csúsztattam egy kemény fedelű füzetet, és kivittem az erkélyre. Láttam a bentről kiszivárgó gyér fényben, hogy ott van a sarokban egy üres befőttes-üveg, Bálint fiam hozhatta benne a közeli bányató mellől a békát, mindig összeszed valami állatot. Gondoltam, kidobom, aztán visszatettem mégis a helyére, lefedtem egy nehéz könyvvel, de hagytam valamennyi rést levegőnek. Mintha valami jelt kaptam volna valahonnan, de nem hiszek az égi jelekben, egyébként sem tudtam volna ezt megfejteni. Öcsémre gondoltam, aki ezen az éjszakán szökik át a román–magyar határon. Egyetlen testvérem. Így vagy úgy, de elmegy végleg, elhagyja közös szülőföldünket, bár ez a szó, hogy szülőföld, nem nagyon jutott abban a pillanatban eszembe, meg aztán nem is tudtam volna meghatározni pontosan, hogy micsoda. Haza-pótlék, anya-pótlék? Talán most megpróbálhatnám. De akkor csak hallgattam a tücsköket, a béka már ismét csendben volt üvegcellájában, tűnődtem, emlékeztem, féltem, nem ötlött fel bennem a Dsida-vers, a *Nagycsütörtök*, nem volt köze az irodalomnak az élethez, egyedül voltam, feleségem, gyermekeim aludtak már. Anyám is valószínűleg, messze innen, Sepsiszentgyörgyön vagy esetleg Kézdivásárhelyen, öcsémek lakásában, többnyire ott szokott lenni unokavigyázóban. Amit tudtam, csak én tudtam. Én szerveztem meg nagyváradi sógorom segítségével öcsém szökését, anyám sem tudta, dehogya tudta, behalt volna az aggodalomba. Természetesen mindkét fiát szerette, de a kisebbiket másképpen. Szorongva, félve, kétségbeesetten. 1988 őszén már megpróbált átszökni, még a határ előtt az országúton igazoltatták, egy barátjával és annak a barátnőjével voltak, előadtak valami magyarázatot, bevitték őket a nagyváradi rendőrségre, megverték, bilincsből hazavitték Kézdivásárhelyre, pedig semmi bizonyíték nem volt, hogy át akartak menni a határon. Nem volt in flagranti. De mégis nyilvánvaló volt. Akkor már annyian szöktek, hogy egy ilyen esetről nem is lett végül eljárás, csak figyelték azután. De mindenkit figyeltek. Biztosra vettem, nem fog lemondani a tervéről, mert belepusztul, ha itthon kell maradnia. Sportoló volt, hosszútávfutó, egyszer vagy kétszer országos bajnok is, nem engedték mégsem már évek óta versenyre külföldre, a szocialista országokba sem. Végül sikerült megtalálni a megfelelő embereket, sok pénzért, húszezer lejért megvolt a hely, az időpont.

KELEMEN KATA, Spirál, 1986; Letet, 1986

Soha nem akartam elmenni, de saját öcsémnek segitettem, hogy megszökjön. Vagy hogy lelőjék a határon? Akkor már sokakat lelőttek. Néztam ki a semmibe az erkélyről, vissza-visszaültem, vártam, hogy jöjjön a hajnal. Szülőföld? De hiszen az öcsém is része a szülőföldnek. Anyám is, aki semmit sem tud, és fogalmam sincs, hogyan mondom meg neki, ha történik valami. A szülőföldhöz tartoznak háromszéki rokonaim, egykori barátaim, osztálytársaim, szerelmeim is. Apám pedig, aki rég halott, eddig már a szó szoros értelmében összekeveredett a szülőfölddel.

Mi az, hogy haza? Most, 2015-ben, hatvannégy évesen tudom-e? Mert akkor nem tudtam. Magyarország? Hiszen nem ott élek. Románia? Hiszen csak élek itt, de nem szeret engem ez az ország. Nem szereti az enyéimet. Nem szereti a magyarokat. És Magyarország szeret-e minket? 1989-ben még úgy tudtam, igen. Még teljesen biztos voltam benne. Delikát, kávé, csokoládé, könyvek, folyóiratok, gyógyszerek bizonyították folyamatosan ezt a szeretetet. Erdély? Lehetne-e a hazám? Talán. De nem az, csak lehetne. Hát akkor marad tényleg a haza helyett a szülőföld, mert ez egyszerűen azt a helyet jelenti, ahol születtünk és felnőttünk, nem számít, hogy szegény-e, gazdag-e, befogadó-e, kitzasztító-e. Nem is lehet kitzasztító tulajdonképpen, mert a szülőföld mi magunk vagyunk. „Másként tapad a fejünkön a haj”, mondanám József Attilával, de ez részemről ma már csak tréfa, bizony az én fejemen nem tapadt meg. Gyáva vagyok-e vajon, hogy nem akarok sem szökve, sem hivatalosan, két-három esztendőös kitelepedési hercehurcával elmenni innen? Vagy éppen ellenkezőleg, bátorság itt maradni, ahol már lassan-lassan nem lehet emberhez méltó életet élni, még a könyvek közé visszahúzódva sem? Ki a bator? Az öcsém mindenképpen, aki most ott kúszik valahol az éjszakában. Bár ne lenne holdvilág ott sem, bár takarnák el a csillagokat a felhők, gondolom fent a negyedik emeleten, álmatlanul reggelig.

Megy a szülőföldem kifelé Erdélyből, „kiment a ház az ablakon”, talán így lehetne megfogalmazni akkori közérzetünket. A nyolcvanas évek végén, ha valamelyik barátom felhívott, hogy este feljönnének hozzánk, mert rég nem beszélgettünk, mindig rossz érzés fogott el. Talán most jelentik be, hogy mennek. Hogy „beadták” a papírokat. Hogy megkapták a jóváhagyást. Ment a szülőföldem, de maradt is. Az ócskapiacra például, vagy ahogy felénk mondják, az ószeren, amely vasárnap délelőtti találkozóhelyünk lett Marosvásárhelyen. Cigányok és magyar értelmiségiek. Ebből a két közösségből kerültek ki a törzsvásárlók és a törzseladók is. Adtak-vettek a cigányok is, rézholmit, ruhát, cipőt, ilyesmit, és adtak-vettek a magyar értelmiségiek is, könyvet, ruhát, cipőt. Aki vásárolt, ezek szerint úgy döntött, hogy még marad. Aki a földre terített szakadt pokrócra vagy műanyag fóliára száz-kétszáz könyvet is kirakott, biztosan menni fog. Találkoztunk, tréfálkoztunk, ott volt a görcs a gyomrunkban. Nem tettem szemrehányást senkinek. Ahhoz tudni kellett volna, hogy meglesz a szülőföld húsz-harminc év múlva is, nem a dombok, nem a folyók, nem a füvek és a fák, hanem az apáról fiúra öröklődő arcvonások, a szófűzés, a házak színe. De ezt nem szavathatta senki. Nagyon haragudtam, mégsem kértem számon senkitől semmit, paptól, orvostól, tanártól sem, pedig talán kellett volna. Egyszerűen csak soha nem akartam elmenni. Fiatalon sem hajdanában, és ma sem, öregedőben. Miért? Hittem volna abban, hogy feladattal jöttünk a világra, és attól a feladattól nem futhatunk el? Azt gondoltam volna, hogy ez a feladat a népnevelés, fáklyának lenni valahol valami sárfészekben? Hiszen Erdélyben is a központot kerestem, Kolozsváron akartam élni, vagy Marosvásárhelyen legalább. Esetleg a csökönyös ragaszkodás ahhoz, amit gyermekkoromban a világról elgondoltam, hogy kiért, miért kellene cselekednem,

kinek, minek kellene majdan elszámolnom? Igen, valami ilyen naivság vagy akár teleologikus gondolkodás, az elképzelt sors vállalása. Vagy még ez sem: csak félttem elszakadni attól, aki vagyok. Márpedig úgy képzeltem, sőt, ma is úgy képelem, hogy abból vagyok, amit láttam, hallottam, szagoltam, tapintottam, ízleltem. Hogyha hegyi legelőt, kőből rakott kapuzábét, az utca közepére kiöntött szappanos levet láttam, az vagyok. Hogyha nyílt és zárt e hangot, kenetlen kertkaput, az ereszcsontról az alája tett mosdótálba csorgó esővizet hallottam, az vagyok. Hogyha az erdei tisztás fűvének a rétínél aromásabb, erősebb illatát, a keletről fújó hideg szél, a Nemere hóillatát szagoltam, az vagyok. Hogyha a megszürkült deszkakerítés érdes recéin vagy a kőrísfa sima kérgén húztam végig az ujjaimat, az vagyok. Hogyha a feketeribizli szúrós ízét, az útszéli borvízforrás parányi, csípős buborékait kóstoltam, az vagyok. Ugye, milyen egzotikus? Most már jöhet is az „Édes Erdély, itt vagyunk”, vagy felharsanhat borízú hangon a „Maroknyi székel”... Nem erről van szó. Ismétlem, irtóztam elhagyni azt, aki voltam. Azt hiszem, ez a pontos megfogalmazás. Én, akinek számos rokona, nagy-nagybácsik, nagy-nagynénik Amerikában élték le az életüket. Én, aki magam sem élek tulajdonképpen szülőföldemen, Háromszéken, hanem négyéves kolozsvári kitérő után immár negyvenegy esztendeje Marosvásárhely a városom, és jobban kötődöm hozzá, mint bármilyen más helyhez. Kivéve... Kivéve azt a háromszéki háromszöget, amelyet szülővárosom, Kézdivásárhely, anyám szülőfaluja, Sepsikőröspatak és apám szülőfaluja, Olasztelek zár közre. Anti-Bermuda-háromszög ez nekem, nincs benne számomra semmi titok, legfeljebb annyi, hogy politikai-közéleti habitusommal egész Erdélyből talán éppen ott lehettem a legkevésbé én is „próféta”, a saját szülőföldemen, amely a maga elzártágában könnyen radikalizálható, de szalmalángja könnyen ki is alszik, hamar fordul reménykedőből panaszkodóba. A nyelvünk azt sugallja, hogy a szülőföld kisebb, kézzelfoghatóbb, vagyis elérhetőbb, mint a haza. A haza valószínűleg lehet óriási, mint például Németország vagy Oroszország, és lehet kivételesen egészen kicsi is, mint Luxemburg vagy – horribile dictu! – Liechtenstein. De mekkora lehet a szülőföld? Szerintem semmiképpen sem nagyobb, mint az én ellen-Bermuda-háromszögem, ahol egyszer majd szívesen elvesznék örökre, és ahol a legnagyobb távolság is, Kézdivásárhely meg Olasztelek között, nyolcvan kilométer körül van. Még ez is sok, még ez is a bőség zavara, elég lenne nekem a Budapesttől hétszázvalahány kilométerre levő legkeletibb magyar városkát, Kézdivásárhelyt megidézni. Nagyságrendi, minőségi és természetesen érzelmi különbség van tehát haza és szülőföld között. Az említett kis- vagy törpeállamoktól eltekintve a haza jóval nagyobb és átláthatatlanabb, mint a szülőföld, és államiság nélkül nem nagyon képzelhető el. Másrészt a hazát szeretni kell állítólag, már amennyiben van az embernek igazi hazája, a szülőföld viszont, mint mondtam, én vagyok, magamat pedig, ha akarom, szeretem, de az is lehet, hogy nem. Mi vagyunk a szülőföld, az emberek, akik maradunk vagy elmegyünk, és ha mindannyian elmegyünk, akkor sem földnek, sem háznak, sem hegynek, sem völgynek nem lesz már értelme. És nemcsak szülővárosa van az embernek, hanem ennek analógiájára *szülő-kora* és *szülőnyelve* is.

Kézdivásárhely kisváros. Olyan kicsi, hogy egyik végéből a másikba ma is át- meg visszaszaladhat az ember reggeli kocogás gyanánt. De nem faluból hasasodott várossá mégsem, hanem mesteremberek hozták létre, egy-egy mesterség művelői telepedtek a vásártér köré, keskeny utcát, úgynevezett udvarteret hagyva kijáratként a piactérre. Mint egy kerék küllői, olyanok ezek az udvarterek, egyedülállóak egész Erdélyben. És hát a mesterségek

KELEMEN KATA, Felülírás, 2010

KELEMEN KATA, Maradjon rejtve, 2010

emlékét őrző negyedecskék ma is megvannak: a Mézesdombot a mézeskalácsosokról, a Degeciát talán a cserzővargákról nevezték el. Miniatur város volt Kézdivásárhely még gyermekkoromban is, tele mindenhez értő mesteremberekkel. És hát miniatűr Magyarország is volt: a mai magyar állam határától is vagy ötszáz kilométernyire kizárólag magyar szót hallottam az én akkor tízezres kisvárosomban. Mára duplájára nőtt, de ma sem él ott tízszázaléknyi román. Magyarországot állítólag három tenger mosta valamikor, Kézdivásárhely határát három patak folyta körbe, a Torja pataka, a Kászon pataka és valamivel távolabb a Feketeügy. Ezt a harmadikat már folyócskának is lehetne mondani, de minek nagyozoljunk! Udvartérről udvartérre leírhatnám emlékezetből ma is az egész várost, mint ahogy az egész Erdélyt keresztül-kasul bejárhattam – nem turistaként, hanem kampányoló politikusként – faluról falura szinte. Ismerem ennek a Magyarországon megcukrosított imázsú régióknak – hajdani országnak, majdani hazának? – nemcsak a többé-kevésbé járható főútjait, hanem a mellékbejáratait, cselelékszobáit, pincéjét, padlását is. A Mezőséget is, amely olyan csúnya, hogy már szép, olyan kopott, olyan vásott, olyan kitarulkozó, hogy ott túr még a disznó az árokparton, vagy a zárkózott, ma már szászok nélküli Szászföldet meg a Székelyföldre emlékeztetően otthonos, ám attól eltérően váratlan meglepetéseket, tüskéket, szálkákat nem tartogató Szilágyságot, a még mindig optimista Kalotaszeget, és sorolhatnám, de hiszen az imént mondtam, az egész ország nem lehet szülőföld, márpedig ez egy ország, nem idézőjelben, hanem valóságosan. Olyan gazdag, olyan változatos, olyan egységes mégis, mint bármilyen más ország. Máig belém-belém sajdul, hogy eljöttem Kézdivásárhelyről. Tanulni, verset írni, megváltani a megválthatatlan világot. Nem messzire, csak Marosvásárhelyre. És továbbmenni már valószínűleg nem fogok. Lehet, kérdelem ismét, hogy csak a gyávák hűségeseek? Emlékszem, gyermekkoromban micsoda rettegés fogott el, hogy szóba került, családostul átköltözünk harminc kilométerrel arrébb, a valamivel nagyobbacska Sepsiszentgyörgyre. Feladni iskolát, barátot, házat, udvart, főteret, mindent? Lehetetlen. Egyszer, egyetlenegyszer egy csúnya veszekedés után anyám csomagolni kezdett, hogy megyünk, otthagyjuk apámat. Könyörögtem neki, hogy maradjunk. Belesápadtam, elgyengültem, nem apámért, talán nem is a városért, hanem egyszerűen az ismeretlentől iszonyodva. Nem az a lényeg, hogy jobb-e máshol. Az ismeretlen sohasem lehet jobb, arról nem tudhatjuk, hogy milyen. Meg aztán itt hagyni, amit eddig éreztünk, amiből lettünk: színek, hangok, illatok, csípősségek, édességek, puhaságok, rücskösségek, keménységek? Még elképzelni sem mertem. Életem egyetlen, de soha nem szűnő gyávasága ez volt, soha nem akartam elmenni végleg. Utazni sokfelé utaztam, mert kötelességem volt, örülök is utólag, hogy láthattam a világot, de legalább ugyanannyiszor ki is bújtam az ilyen feladat alól, másra hártottam, néha az utolsó pillanatban. Metropolisznak elég lett volna nekem Kézdivásárhely, és mindenképpen elég Marosvásárhely, amely még fogadott szülővárosom is lehetett volna, de az utóbbi időben egyre több benne az idegenség, és szorongva gondolok arra, hogy elutazhat akkor is az ember, oly módon is idegen földre juthat, hogy közben ki sem mozdult a helyéről. Eljön hozzád az idegenség, az egyébként becsülhető és becsülendő más nyelv, más kultúra, és mind nagyobb mértékben lesz az ember képzelt országából, Erdélyből *Ardeal*, és valóságos városomból, Marosvásárhelyből is *Târgu Mureș*. Így aztán egyre fontosabb lesz a szülőföld mellett – hirtelen szócsinálmánnyal – a *szülőkor*, amikor születünk és felnőtünk, én az ötvenes években. Van-e szörnyűbb elvagyódás, mint erős nosztalgiát érezni egy kulákos, osztályellenséges, szekuritációs, párttitkáros kor után? De nem

tehetek róla, szeretnem kell a saját gyermekkoromat, mert abból is vagyok: lódenkabát, malagamba-divat, „domboldalon áll egy régi kunyhó”, „Timur és csapata”, rollerverseny, orosz motorkerékpárok, de Danuvia, MZ, Simson, Zündapp és BMW is, meg gőzmozdonyok és hegyes orrú autóbuszok persze. Ha utazhatnék az időben, oda mennék csak vissza, sehova máshova. Lám, megint az utazás, megint az ismeretlentől való rettegés. Megint ez a végtelen gyávaság, amiből sem Amerika felfedezése nem lett volna, sem holdutazás, sem semmi.

Végül pedig itt van a *szülőnyelv*, amely éppen úgy hozzátartozik a szülőföldhöz, mint a *szülőkor*, és nem tévesztendő össze az anyanyelvvél, mint ahogy a szülőföld sem a hazával. Miként a városomat, úgy hagytam el – íme, én sem voltam mindig következetes – *szülőnyelvemet* is, amelyet még Kolozsvárra kerülve nagyon is jól beszéltem, és ha akarom, beszélem ma is. A *szülőnyelv* sajátosan ejtett magánhangzókból és mássalhangzókból áll, az irodalmi nyelvhasználattól eltérő formájú szavakból, összetéveszthetetlen lejtésű mondatokból. Igeidőkből is. *Tudtam volt*, és már nem tudom, vagy legalábbis nem használok a sokféle igeidőt. *Megjöttem volt* vagy *megjövék*, micsoda különbség. A magyar nyelvben nincsenek igazi dialektusok, nagy nyelvtörténeti csoda, hogy a Dunántúltól Székelyföldig nehézség nélkül megértjük egymást. De hogyha hazamegyek Háromszékre, és megüti a fületem egy régmúlt vagy befejezett múlt, több nekem, mint dűlők, dombok, vízpartok. Ez a *szülőnyelvem*. És nem igaz, hogy elfelejtettem. Csak nem használok. Itt élek az anyanyelvemben, nem is tudnék máshol élni, és néha hazalátogatok a *szülőnyelvembe*. Itt van a két *e* hang például. A zárt és a nyílt. Csodálkoztam gyermekkoromban, hogy rímnek kellene hallani az ismert Móricz Zsigmond gyermekversikében a *Mehemed* és a *tehenet* összecsengetését. Hiszen ez nem rím: „Volt egy török, Mëhëmed, / sosä látott tãhãnãt. / Nãm is tudta Mëhëmed / milyãnek a tãhãnãk.” Micsoda botfűl ez, gondoltam, így rímelni. A fél magyar költészetet csak vizuálisan tudtam elfogadni emiatt, mert hangosan olvasva kancsalrímekekkel voltak tele a versek. Erdővidék, apám szülőföldje nemcsak a Rika erdejének és a Murgó-hegynek vagy a Hatod-hágónak az összetéveszthetetlen vidéke, hanem az *o* és *ó* helyett sokszor – enyhén, inkább velárisan – *ö*-t vagy *ő*-t ejtő sajátos nyelvjárásé, valahogy így: *Ölösztelek*. Ezek az *ö*-k és *ő*-k olyan szépek nekem, mint az ottani erdők. *Szülőnyelvem* egyik nyelvi kistrégiója ez, amelyből családilag is kiemelkedik két-három olyan csúcs, mint az *äcët* vagy *fëst*. Ugyanis apám meg anyám, amatőr székely „nyelvészek”, vérre menő vitát folytattak arról, hogy mi a helyes, hogyan kell ejteni azt, hogy *ecet* és *fest*. Mert *szülőnyelvemben* természetesen egységes volt a zárt és nyílt *e* hangok váltakozása is, de azért voltak és vannak kisebb különbségek, amelyekről éppúgy fel lehetett és fel lehet ma is ismerni a nyelvi tájat, mint a valódit. Erdővidéken, mondtam az imént, *äcët* és *fëst*. Sepsikőröspatakon, de Kézdivásárhelyen is – és egyébként a székely régió nagy részében – *ëcät* és *fäst*. A vita eldöntetlen maradt anyám és apám között, és jóval később jöttem rá én is, hogy nem is lehet eldönteni. Nincs mit. Erdővidék szebb-e, Alsó-Háromszék-e vagy Felső-Háromszék? Meg aztán ahogy egy ismerős arcvonás, úgy üti meg – üti? simogatja! – ma is a Dunántúlon vagy még lent a Vajdaságban is egy-egy nyílt vagy zárt *e* a fületem. Ugyanakkor mindig eszembe jut a sok romantikus székely eredettörténet is: hogy máig ott, és évezredek óta ott, és a magyarok előtt, és így tovább... Sőt, amikor olvastam valahol, hogy Móricz Zsigmond – ismét ő, akit egyébként nagyon szeretek, de úgy látszik, tudat alatt valami vitám van vele – szakemberrel íratta át *ö-ző* nyelvjárásra a Rózsa Sándor-regényeket, az jutott eszembe, hogy ezt én is

KELEMEN KATA, J. A. triptichon, 2012 (részlet)

nyugodtan meg tudnám csinálni bármilyen szöveggel, mivel Szeged környékén ott ejtenek *ö*-t az *e* helyett, ahol nálunk zárt *e* van. Hiszen sokféle *szülőnyelvünk* lehet, viszont anyanyelvünk bizony csak egy: a magyar. De azért jólesik *szülőnyelvem* domborzati formái között széttékinteni, otthonosan megpihenni a zárt és nyílt *e*-k világában, elmorfondírozni azon, hogy mennyivel szegényebbek vagyunk az egyetlen *e* közös magyar világában, és büszkélkedni azzal, hogy tudunk valamit – beszélni székelyül –, amit Budapesten nem tudnak.

Persze ma már rímnek hallom az összecsengést, hogy: *Mehemed – tehenek*. Bár ki tudja, azt mondják, öregén a felnőttkorban tanult nyelvet néha elfelejti az ember, és marad az, amit a gyermekorból hozott. Lehet, egyszer majd megszólalok én is úgy, ahogy valamikor beszéltem, elvégre bölcsész-hallgatóként, tudatos gyakorlással szoktam le róla, valamennyit nyilván letagadhatatlanul megőrizve belőle mégis. Nem voltam hát mindig minden körülményben gyáván hűséges, voltam hűtlen is néha, de most már nincs bennem hűtlenségre tartalék, tetszik, nem tetszik, ideláncoltam magam ehhez a helyhez. Legalább annyira, hogy elmondhassam a minket látogatóknak: nem skanzen ez, nem fenyőkből, nem nyikorgó szekerekből, nem fekete fejkendős öregasszonyokból áll ez a vidék, mozog az idő itt is, jó vagy rossz irányba. A szülőföld egy fogyasztói társadalomban könnyen válhat fogyókellékké maga is: elfogynak az emberek, elfogy a nyelv, és akkor már kit érdekel a Szent Anna-tó, amelynek közömbös vizében mások fürödnek majd. Ehhez ragszkodom én csak: emberekhez és szavakhoz.

Keservesen telt el az a júniusi éjszaka 1989-ben. A felelősség legrosszabb fajtája, amikor felelősek vagyunk, de már semmit sem tehetünk, hogy baj ne legyen. Később megtudtam, a húszezer lej – mondjuk, egy garzonlakás ára akkoriban – arra volt jó, hogy egy határ menti faluban öcsémet egy másik „fizetővendéggel”, egy lánnyal összetársítva kivigyék a határra, és megmutassák, merre kell kúszni. Megvirradt Marosvásárhelyen, és a Föld forgása szerint rá tizenöt-húsz percre megvirradt a román–magyar határon is. Az a tizenöt-húsz perc volt a haladék, aztán vártam a telefon csörgését. Valamikor délelőtt megszólalt. Egy barátunk telefonált odaátrol, hogy öcsém értesítette őket, megérkezett. Néhány nap múlva felhívott ő is, a szekuritátés lehallgatási dossziémban leltem meg a beszélgetést:

15.25-kor Öcsi (a célszemély öccse) hívja őket Magyarországról. Először az M. feleségével beszél, azután a bátyjával:

M.: Hogy vagy?

Ö.: Tökéletesen, ennél jobban már nem is lehetnék! Minden rendben! Elvesztettem a kontaktlencsémet, de nem probléma, ezt itt sürgősen megoldják (...)

És így tovább. Öcsém azóta már Magyarországról is továbbment, Amerikában van. Én pedig ugyanitt, remélem, most már mindvégig. De testvérek vagyunk továbbra is. Neki sincsen más testvére a világon, nekem sincsen. Ja, igen, még valami: a fiamat – a nagyfiamat tulajdonképpen, mert azóta van egy kisebbik fiam is – nem szidtam le reggel a béka miatt. Ma biológus Kolozsváron, egyetemi tanár, a hangyák életét tanulmányozza.